

Csiki Tamás

Venezuela külön úton

Hugo Rafael Chávez Frías 1998-ban azzal az ígérettel nyerte meg az elnökválasztást, hogy gyökeresen megváltoztatja Venezuelát. A választási kampányban a szegények szószólójaként, a gazdagok, az egyház és a média kemény kritikusaként lépett fel, s azt ígérte, hogy olyan reformokat visz véghez, melyek Venezuela természetes gazdagságát a lakosság szegénységének felszámolására fordítják. Alábbi elemzésünk azt veszi szemügyre, teljesültek-e, s miként az elnök ígéretei.

Ahhoz, hogy érdemben foglalkozhassunk Venezuela aktuális gazdasági és politikai helyzetével, mindenképpen meg kell ismernünk államisága kialakulásának és konszolidációjának némely meghatározó elemeit, amelyek a mai napig erőteljes hatást gyakorolnak nemcsak politikai kultúrájára és a jelenlegi politikai rendszerére, hanem bizonyos gazdasági trendekre is.

Venezuela azt követően nyerte el függetlenségét 1830-ban, hogy 1811 óta a már megrendült spanyol gyarmati uralom ellen Simón Bolívar vezetésével kiterjedt küzdelem folyt Dél-Amerikában. Az ifjú állam élén azonban ezt követően egészen 1945-ig markánsan autokratikus, katonai diktatúrát fenntartó „caudillók”, azaz vezérek álltak.

A fejlődés meghatározó mozzanata volt, amikor 1914-ben a Royal Dutch Shell hozzákezdett a kőolaj kitermeléséhez az ország területén. Ezután a külföldi (brit, holland, amerikai) tőkebefektetés üteme és mértéke is gyorsan növekedett. Az 1920-as években Venezuela már a világ akkori legnagyobb kőolaj-exportőre, kitermelésben pedig csak az USA előzi meg. Az olajjövedelem segíti át az államot a gazdasági világválság kritikus időszakán.

Az 1945 utáni időszak demokratikus kísérleteit és puccsait követően 1958 óta

kétpárti rendszerben viszonylag békés hatalomváltásokra került sor. A politikai rendszer – vissza-visszatérő szociális reformokkal és reformkísérletekkel – a demokratizálódás irányába mozdult el. Ezzel párhuzamosan a kőolaj-kitermelés és -export volumene is jelentősen nőtt, Venezuela pedig fontos nemzetközi szerepre tett szert, amikor 1960-ban Iránnal, Irakkal, Kuvaittal és Szaúd-Arábiával közösen megalapította az Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezetét (OPEC). Az 1970-es évek közepén az olajválságnak köszönhető magas olajárak következtében fiskális expanzió jellemezte az országot, majd az 1979-es második olajválság után nőtt az infláció, a munkanélküliség és az országból történő tőke kivonás. Az 1980-as évek végén a kőolaj árának drasztikus csökkenése aláásta a gazdasági prosperitást és a politikai rendszer stabilitását is, ami teret adott a szegényebb néprétegek támogatására építő és a katonai diktatúrát idéző baloldali, militarista puccskísérleteknek.

Venezuela mai arculatát, politikai és gazdasági rendszerét így leginkább az antidemokratikus hagyományokat felelevenítő, egy 1992-es sikertelen puccskísérletet követően 1998-ban az állam élére kerülő Hugo Chávez Frías alakította ki. A korrup-

cióval vádolt Carlos Andrés Pérez elnök ellenében 56 százalékos arányban megnyert választásokon Hugo Chávez a szegény néprétegek juttatták hatalomra, hiszen kampányának központi eleme az volt, hogy rámutatott: az addigi vezetés az ország vagyonát és jövedelmeit saját gyarapodására fordítja, míg nincstelenek milliói nélkülöznek és nyomorognak az országban. Ő ezzel ellentétben arra tett ígéretet, hogy az olajjövedelmekből többet fordít majd szociális kiadásokra. Hatalomra jutása után nagyarányú közoktatási reformba fogott (több százezer embert tanítottak írni-olvasni), javították a szegénynegyedek orvosi ellátását, utakat építettek, és lakásépítési programot indítottak. Mindezek az intézkedések kiemelkedően fontosak a tekintetben, hogy megértsük, miért és hogyan volt képes megőrizni támogatottságát Chávez a mai napig.

A demokratikus választás után, hatalmát biztosítandó, 1999-ben a kétkamarás parlament utódjaként létrehozott Alkotmányozó Nemzetgyűlésben elérte, hogy az elnöki megbízatás időtartamát a korábbi öt évről hat évre emeljék, az egyszeri újraválasztás lehetőségével. Az ennek szellemében megtartott 2000. július 30-i választáson a szavazatok 62,9 százalékaival 2006-ig kapott elnöki megbízatást. Ebben az időszakban látott hozzá Venezuela politikai és gazdasági rendszerének átalakításához, illetve a „21. századi szocializmus” megteremtéséhez.

A chávizmus

Chávez belpolitikája, mint említettem, a szegény néprétegek támogatásának megnyerésére, a „21. századi szocializmus” megvalósítására épül – eddig sikeresen. A szociális reformok mellett azonban leg-

alább olyan hangsúlyos az ideológiai elem, amely két forrásból táplálkozik. A társadalmi problémák szocialista mintájú megoldása, a „népet szolgáló vezetés” és a „nép felemelkedését szolgáló reformok” retorikája nem ismeretlen Latin-Amerikában – s

Populizmus. A populizmus nem annyira politikai tartalmat, hanem politikai stílust jelöl. A populisták a politikát rendkívül leegyszerűsítve ábrázolják, és hatalmi célok elérése érdekében gátlástalan módon mozgósítják a félelmeket, ellenérzéseket és más negatív érzelmeket. A populista politikusok mindig egy közösség – rendszerint nemzet, nép vagy etnikum – nevében lépnek fel, szembeállítva egymással a „tisztá, homogén”, a vezérrel közvetlenül kommunikáló népet és a „korrupt, komprádor” elitet. A populizmusnak több megjelenési formája is van. Az *agrárpopulizmus* fő jellegzetessége az, hogy a parasztságot a társadalom tradícióinak őrzőjeként és „egyedüli egészséges” részeként magasztalja. A *gazdasági populizmus* olyan, az állam által irányított nemzetgazdaságot és kiegyenlítő gazdaságpolitikát ígér, mely korrigálja vagy helyettesíti a piaci mechanizmusokat, és mindenképpen megvéd a világgazdasági hatásoktól. Az *identitás-populizmus* vagy nemzeti populizmus a nemzeti identitást, a sajátos nemzeti jelleget hangsúlyozza, s szívesen kapcsolja össze ezt az elitellenességgel. Gondolatvilágában megjelenik az idegen, a betolakodó, mint a nemzet identitásának veszélyeztetője. A fennálló renddel szembeni növekvő ellenérzéseket használja ki, s ebben nacionalista, idegenellenes és antiglobalista érzésekre támaszkodik. Ez a típusú populizmus erősen tekintélyelvű, értékeit (természetesség, rend, hierarchia, munka, család, haza, vallásosság) a konzervatívizmus kelléktárából kölcsönzi. A kritikai töltetű *protestpopulizmus* bírálja a fennálló politikai struktúrákat, az elitekkel szembeni averziója úgy nyilvánul meg, hogy erősen hangsúlyozza a „lent” és a „fent” levők, a „tisztá nép” és a „korrupt elit” közötti különbséget. Elsősorban a globalizált „szép új világgal” kapcsolatos szorongásokat lovagolja meg. A képviseleti demokrácia kritikájához a közvetlen demokrácia megvalósításának óhaja társul. Ez tehát demokratikus-plebejus jellegű radikális populizmus.

hatása még akkor sem lebecsülendő, ha mögötte egyébként a középosztály széles rétegeinek ellenérzéseit megtaláljuk. A létező szocialista rendszer példája pedig a „szomszédos” Kuba, melynek vezetőivel, Fidel és Raúl Castróval Chávez szoros kapcsolatot ápol. Érdekes módon ezen a ponton fonódik össze a szocialista ideológia a chávizmus másik elemével, az új bolivarizmus eszméjével. Chávez külpolitikája ugyanis magában ötvözte Simón Bolívar „egyesült Latin-Amerika” célkitűzését, amivel egyrészt kölcsönözhet magának egy keveset abból az elismertségből, amely Dél-Amerika lakosainak szemében Bolívert az államok felszabadító hőseként övezi, másrészt ő maga is a régió egyesítőjeként léphet fel a külső (értelmezésében az Egyesült Államok által megtestesített) fenyegetés ellenében. Az USA-ellenesség ugyanis – mint a hidegháború időszakában is egyes latin-amerikai államokban – több kisebb, szegényebb állam vezetője számára „vonzó” opció, hiszen az Egyesült Államok gazdasági és politikai túlsúlyára saját problémáinak magyarázataként hivatkozhat – és erre épít Chávez külpolitikájának leglátványosabb eleme is.

2002 áprilisában a hadsereg vezetéséből néhányan puccskísérletet hajtottak végre ellene, de a hozzá hú fegyveres erők fellépése és a lakosság tömegmegmozdu-

Simón Bolívar (1783–1830) venezuelai arisztokrata családból származó szabadsághős, a spanyolelleses gyarmati függetlenségi háborúk kirobbantója és szervezője. Venezuela, Ecuador, Peru és Kolumbia függetlenségének megteremtője (az utóbbi kettőnek elnöke is volt), és az ő indíttatására láttak hozzá a Hispánamerikai Államok Szövetségének létrehozásához 1826-ban. Az államok között kirobbant háborúk miatt az egység nem jöhetett ugyan létre, de Bolívert a mai napig Dél-Amerika legnagyobb szabadsághőseként tisztelik.

lása a kísérletet 48 órán belül megbuktatta. Chávez elnök hatalma kiállta a próbát. Az ellenzék nyomása 2002–2003-ban fokozódott annak érdekében, hogy népszavazással távolítsák el a hatalomból, 2002-ben pedig országos sztrájk bontakozott ki. A puccskísérlet, az azt követő nyugtalanság és sztrájkhullám 7,5 milliárd dollár kárt okozott a nemzetgazdaságnak, törést okozott minden addigi folyamatban. A teljes összeomlást a világpiacon olajárak emelkedése akadályozta meg, majd fokozatosan az ország viszonylagos talpra állását is ez biztosította. A kőolajnak mind gazdasági, mind politikai értelemben, sőt a biztonság területén is stratégiai kulcsszerepe lett.

Az ellenzék által kezdeményezett 2004. augusztus 15-i népszavazás alkalmával Chávezt ismét megerősítették hatalmában, így kitölthette hivatali idejét, sőt a 2006-os választások alkalmával újabb hat évre elnöki megbízatást kapott. 2007-ben a nemzetgyűlés felhatalmazta, hogy rendeletekkel kormányozzon a következő 18 hónapban – ezt a hatalmat pedig kiterjedt államosítás végrehajtására használta, elsősorban az olajszektorban.

A kőolaj szerepe

A magas olajár Latin-Amerika több energiatermelő államában felélénkítette az ún. erőforrás-nacionalizmust, ami az energiaimportőr államokban kételyt ébreszt a térségbeli energiahordozókhoz való hozzáférésük, valamint az ezt szolgáló befektetések biztonságát illetően.

Az erőforrás-nacionalizmus elsősorban olyan államokban erős, amelyekben a szegény néprétegek úgy érzik, hogy az erőforrások kiaknázásából származó jövedelemből ők kevésbé részesülnek. Venezuelában Chávez elnök populista politikájá-

nak eredményeként szigorú állami ellenőrzés alá került a legnagyobb olajtársaság, a Petróleos de Venezuela (PDVSA), melynek bevételei így a kormány infrastruktúrais fejlesztéseibe és szociális programjaiba áramlottak, és segítették a külföldi kőolajipari befektetések államosítását is. Bolíviában Evo Morales teljesítette választási ígéretét azzal, hogy államosította az ország földgázszektorát, a külföldi vállalatokat pedig arra szólította fel, hogy „partnerek, ne tulajdonosok” legyenek. Ecuadorban az Occidental Petroleum kitermelési szerződését bontották fel 2006 májusában, hogy így az állam vegye át a helyét és nagyobb arányban részesedjen a bevételből.

Azt a tényezőt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Latin-Amerika energiapiacán is megjelenik Kína és India energia-kereslete, ami például az Egyesült Államok számára növekvő versenyt jelent. Jól ismert Kína azon törekvése, hogy világszerte, így Latin-Amerikában is érdekeltiségeket szerezzen más államok energiahordozóinak feltárási és kitermelési vállalataiban. Kína és Venezuela számos energetikai megállapodást írt alá Chávez 2004. decemberi pekingi, és Ceng Csing-hung (Zeng Quinghong) kínai alelnök 2005. januári venezuelai látogatása óta, például a kőolaj- és földgázfeltárás területén létrehozandó közös vállalkozásokról, a Kínába irányuló venezuelai export növeléséről. Kína emellett Brazíliával, Ecuadorral, Bolíviával, Peruvál, Kolumbiával, tengeri kutatási megállapodások terén pedig Argentínával és Kubával is tárgyal.

Venezuela nyilván piaci lehetőségeit kívánja diverzifikáltabbá tenni, ami az Egyesült Államokban azt az érzést kelti, hogy Chávez „helyettesítő piacot” keres. Elemzők azonban rámutatnak arra, hogy ezt két tényező is megnehezíti: egyrészt Kínának kevés a kapacitása a venezuelai nehéz

Bizonyított kőolajtartalékait illetően a nyugati félteke összesen 316 milliárd hordóval, a világ összes tartalékainak 24 százalékával rendelkezik. A térségben Kanadát (179 milliárd hordó) követve Venezuelának van a második legnagyobb készlete (80 milliárd hordó), azonban egyes kutatófúrások és feltárások szerint számolni lehet további mintegy 270 milliárd hordó extranehez kőolajjal és bitumennel az Orinoco-öbven. Ez a készlet rögtön Szaúd-Arábia mögé, a világon a második helyre emelné Venezuelát, amennyiben technológiailag kitermelhetővé válik. A tartalékok földgáz tekintetében is jelentősek, hiszen az Egyesült Államok mögött (37%, 204 385 billió láb³) szintén második helyen Venezuela áll, a nyugati félteke készleteinek 29 százalékával (152 380 billió láb³) rendelkezik.

kőolaj finomítására, másrészt a nagy távolság igen megdrágítja a szállítást.

Ettől függetlenül a PDVSA 2006 májusában bejelentette, hogy 18 olajtankert vesz Kínától, aminek egyértelműen az ázsiai export növelése a célja. 2006. augusztusi kínai látogatása alkalmával Chávez úgy nyilatkozott, hogy a jelenlegi 150 000 hordó/nap szintről öt éven belül 500 000 hordó/nap szintre emeli kínai kőolajexportját. Kína ekkor ötmilliárd USD értékű energetikai beruházásra tett ígéretet Venezuelában 2012-ig. Ehhez kapcsolódóan pedig a legújabb fejlemény Chávez által „stratégiai fontosságúnak” nevezett szeptemberi körútja, amelynek kínai állomásán a hírek szerint összességében hatmilliárd dollár értékben tárgyaltak egy olyan kétoldalú befektetési alap létrehozásáról, melyhez Kína négy, Venezuela kétmilliárd dollárral járul hozzá.

Gazdaságpolitika

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a gazdaságpolitikának a kőolaj szerepéhez szorosan kapcsolódó néhány meghatározó jel-

lemzőjét. Összességében az erőforrásból (kőolaj) származó extra jövedelem és e jövedelem felhasználása kulcsfontosságú, mivel az extra bevétel a GDP-ben követhető nyomon, míg felhasználásáról az ország intézményi jellemzői árulkodnak.

A fejlődés-gazdaságtan egyik meghatározó elmélete, a „természeti erőforrások” szerint az erőforrásokban gazdag országok alacsonyabb hosszú távú gazdasági teljesítményt nyújtanak, míg „holland kórnak” a fejlődő szektor által előidézett árfolyammozgások következményeit nevezik. Az adott országban fellelhető természeti erőforrás exportjából származó magas bevételek inflációs nyomást gyakorolnak a gazdaságra, különösen akkor, ha a gazdaságpolitika nincs felkészülve a megnövekedett jövedelmek megfelelő felhasználására. Ez a valuta felértékeléséhez és inflációhoz vezet, ami versenyképtelenné teszi a belföldi ipart, s hosszú távon az ország GDP-je nem nő, hanem inkább kiszolgáltatottabbá válik az adott természeti erőforrás piacának.

A holland kór akkor kerülhető el, amennyiben a különböző időszaki expanziókat a politika elsimítja. A sikeres védekezés legfontosabb követelménye emellett a szilárd, jól működő demokratikus politikai rendszer és intézményi háttér, amely Venezuela esetében szintén hiányzik, mint azt a *Heritage Foundation* vagy a *Freedom House* elemzései, értékelései is alátámasztják.

Az erőforrás megnövekedett árából származó extra bevételt talált pénzként kell felfogni, és nem szabad azonnal luxusjavakra (vagy fegyverkezésre) költeni. Ehhez elengedhetetlen az előre tekintő konzisztens gazdaságpolitika, és az ezt támogató átlátható politikai-gazdasági infrastruktúra. Bár Venezuela már 1974-ben létrehozott egy alapot az olajbevételek kezelésére (*El Fondo de*

Inversión), de az hamar csődöt mondott. Jelen állapotában a venezuelai olajkitermelés államosítva van, és ennek megfelelően az ebből származó bevételek Hugo Chávez „21. századi szocializmusát” építik. Nem véletlen, hogy az ellenzék kampánymondata már 2004-ben, két évvel a legutóbbi választások előtt a „Hová lett a pénz?” volt.

A *The Economist*-ban jelent meg az a jellemző adat, hogy bár Venezuela több mint 600 milliárd dollárt keresett az olajexporton az 1970-es évek óta, a lakosok fejenkénti reálbevétele 15 százalékkal visszaesett 1973 és 1985 között, majd 2003-ban ismét csökkent.

Venezuela nem rendelkezett és a mai napig nem rendelkezik azokkal az intézményi adottságokkal, amelyek csökkentenék az olajának való kiszolgáltatottságát. A 2006. decemberi újraválasztását követően Chávez 2007 novemberében alkotmányreform végrehajtásán dolgozott, amely elnöki hatalmának kiteljesítését jelentette volna. A népszavazás tétje valóban nagy volt: a javaslat győzelme esetén a jelenlegi alkotmány 350 cikkelyéből 69-et változtatott volna meg jelentősen annak érdekében, hogy a „21. századi szocializmus” alapját a „szocialista, antiimperialista és humanista” alapelveken nyugvó gazdaság, valamint az ő személyes hatalma jelentse. A gyakorlatban ez azt jelentette volna, hogy korlátlan ellenőrzést gyakorolhatna a Központi Bank tartalékai felett, személyesen nevezhetne ki kormányzókat, alakíthatná át az ország közigazgatását és jogrendjét, nem mellesleg pedig a népszavazási kezdeményezés küszöbértékét tízről harminc százalékra emelné, az elnöki megbízatás időbeli korlátait pedig eltörölné. Utóbbi két intézkedés valóban monolitikus, lényegében kikezdehetetlen személyes hatalmat biztosítana a számára.

Regionális érdekérvényesítési törekvések

Hugo Chávez politikai törekvéseihez Venezuela – és persze a saját – befolyásának regionális kiterjesztési kísérletei is társulnak, mégpedig az alábbi jól azonosítható formákban:

- a Dél- és Közép-Amerika államaival kialakított egyre fokozódó gazdasági együttműködésben;
- a hasonló antidemokratikus háttérrel rendelkező államfőkkel kialakított szorosabb, „ideológiai alapú” kapcsolatban;
- a Kubával kialakított „speciális” kapcsolatban;
- az USA-ellenességben, amelyre építve retorikájában biztonsági, védelmi együttműködésről is beszél;
- az USA-ellenességben alapuló régió kívüli kapcsolatépítésben (Oroszországgal, Fehéroroszországgal, Iránnal, Kínával).

Ami Dél- és Közép-Amerika államait illeti, itt a bi- és multilaterális formában kialakított gazdasági és politikai együttműködésre érdemes figyelmet fordítani. A bilaterális kapcsolatok legfontosabb eszköze egyszerűen „olajdiplomácia” néven foglalhatjuk össze.

Olajdiplomácia

Mivel Venezuela bevétel-növekedése „kőolajexport-nehéz”, Chávez a kőolajexportot és jövedelmét a regionális interakciók és a külpolitika eszközeként tudatosan használja. Ez egyrészt a kedvezményes feltételekkel folytatott kőolajszállítások, másrészt más államok energiaszektorába történő közvetlen befektetések révén valósul meg. Ennek már megvan a kialakult módszere is, hiszen Venezuela és Mexikó 1980 óta a San Jose-i egyezmény, majd

Venezuela 2001-től a caracasi energia-megállapodás, 2005 óta pedig a Petrocaribe-egytműködés keretében szállít kedvezményes feltételekkel kőolajat a Karib-térség egyes államainak. Ezek közül a Petrocaribe-egytműködés megy a legmesszebbre, hiszen regionális ellátási, finomítási, szállítási és tárolási hálózat kialakítását, valamint a programban részt vevő államok számára létrehozandó pénzügyi beruházási és fejlesztési alap létrehozását is célul tűzi ki.

A Kubával politikai és gazdasági értelemben kiépített és fenntartott „különleges kapcsolat” jegyében Chávez többször tett látogatást Castróéknál (legutóbb éppen szeptember 21-én), a Kubának nyújtott tényleges gazdasági segítség és támogatás mértékéről azonban nehéz pontos képet alkotni. A szigetországnak szállított kőolajmennyiség – egyes vélemények szerint – 2007-ben a 300 000 hordó/nap szintet is elérte, de pontos (és nyilvános) adatok nem állnak rendelkezésünkre erre vonatkozóan. Venezuela emellett 136 millió USD-t fektetett be a kubai Camilo Cienfuegos finomító felújításába és beüzemelésébe. A finomító 1200 embernek ad munkát, és a várakozások szerint napi 65 000 hordó nyersolajat lesz képes feldolgozni, amivel Kuba olajfeldolgozása napi 100 000 hordóra emelkedhet. Úgy tűnik tehát, hogy Venezuela az elmúlt néhány évben Kuba első számú gazdasági partnerévé vált, éves kereskedelmük értéke pedig állítólag elérte a hétmilliárd USD-t.

2007 decemberében Venezuela Brazíliával is tárgyalt az energetikai és kereskedelmi kapcsolatok szorosabbra fűzéséről. Luiz Inacio Lula da Silva brazil elnök többek között egy Brazília északi részén (Pernambuco) épülő 200 000 hordó/nap kapacitású olajfinomító építésében állapodott meg Chávezzel. A 4,5 milliárd dollár

befektetést igénylő és a tervek szerint 2010-ben elkészülő José Inacio Abreu de Lima finomító 40 százalékban a PDVSA, 60 százalékban pedig a Petrobras tulajdonában lesz. Az építéséről szóló előzetes megállapodást 2008. március 25-én nyolc különböző – energetikai, oktatási, mezőgazdasági – bilaterális megállapodás egyikeként írták alá. Nem mellékes, hogy a Venezuelába irányuló brazil export már 2007 novemberéig elérte a 3,8 milliárd USD-t, ami harminc százalékos emelkedés az egy évvel korábbihoz képest, ugyanakkor a venezuelai export Brazíliába 44 százalékkal – 269 millió USD-ra – csökkent ugyanebben az időszakban.

Néstor Kirchner argentin elnök 2005-ben alakított ki szorosabb kapcsolatot Chávezel. Azóta Venezuela ötmilliárd USD értékben vásárolt argentin államkötvényeket, feltárási megállapodásokat kötöttek a felek, és egyes források közbeszerzési pályázat nélküli, magán megállapodásokon alapuló állami beszerzésekről is beszámoltak.

Multilaterális együttműködés a térség államaival

A bilaterális megállapodásokon túl Chávez multilaterálisan is szélesíteni kívánja az együttműködést a térség államai

A térség más államainak energetikai megállapodásai Venezuelával:

Bolívia – 1,5 milliárd USD értékű befektetés az ország gáziparába.

Nicaragua – 10 000 hordó/nap kőolajszállítás, valamint egy 150 000 hordó/nap kapacitású finomító felépítése.

Dominikai Köztársaság – 45 000 hordó/nap kőolajszállítás.

Jamaica – 23 500 hordó/nap kőolajszállítás.

Ecuador – kőolaj- és földgáz-kitermelési együttműködési megállapodás.

Kolumbia – földgázvezeték építése.

között, bár ennek megvalósulása korántsem zökkenőmentes. Az Andok Közösségéhez (*Comunidad Andina*), az 1969-ben Bolívia, Chile, Kolumbia, Ecuador és Peru által létrehozott kereskedelmi tömörüléshez (amelyből Chile 1976-ban kilépett), Venezuela 1973-ban csatlakozott. 2006-ban azonban – politikájára oly jellemző módon – Chávez bejelentette országa kilépését, mert Kolumbia és Peru az Egyesült Államokkal olyan szerződéseket kötött, amelyek a chávezi értelmezés szerint „helyrehozhatatlan kárt okoztak a Közösségben”.

A Mercosur (*Mercado Común del Sur – Déli Közös Piac*) regionális kereskedelmi egyesülésként 1991-ben jött létre Brazília, Argentína, Uruguay és Paraguay részvételével a szabad kereskedelem fejlesztése, az áruk, a tőke és az emberek szabad mozgásának egyszerűsítése céljából. A szerveződés társult tagjai Bolívia, Chile, Kolumbia, Ecuador és Peru. Venezuela 2006-ban írta alá a csatlakozási szerződést, amit Paraguaynak és Brazíliának azonban még ratifikálnia kell.

Amikor 2003-ban 34 állam képviselőinek részvételével előzetes egyeztető tárgyalások folytak az Egyesült Államok vezetésével az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Szerződés (NAFTA) Közép- és Dél-Amerikára történő kiterjesztéséről és egy amerikai szabadkereskedelmi terület (AFTA) létrehozásáról, Kuba és Venezuela rögtön kifejezte ellenérzését. 2005 elején pedig létrehozták a Chávez víziója szerinti igazságos, antiimperialista gazdasági és politikai integrációs tömörülést, amely a Bolíviai Alternatíva Amerika Népei Számára (*Alternativa Bolivariana para los pueblos de Nuestra América – ALBA*) névre hallgat, s amelyhez hamarosan csatlakozott Bolívia (2006), Nicaragua (2007), továbbá Dominika és Ecuador (2008), bár

az utóbbi csak parafálta az egyezményt. A szerveződés célja azonban nem annyira a kereskedelem és gazdaság liberalizálása és a piacok megnyitása, hanem a társadalmi jólét regionális szintű növelése együttműködés és kölcsönös segítségnyújtás által. Ez a szervezet jelenthetné a legfőbb eszközt Chávez kezében regionális befolyásának megszilárdítására.

Az ALBA létrehozása már sokban emlékeztetett a „valamit valamiért” cserekereskedelemre, amiből mindenki megpróbálja a legtöbbet profitálni, miközben Venezuela vezető szerepének elismeréséért cserébe különféle engedményeket tesz. Nicaragua esetében például azt követően, hogy Ortega elnök aláírta a csatlakozási szerződést, Venezuela elengedett 31 millió dollárt az ország államadosságából. Rafael Correa jelenlegi ecuadori elnök pedig még azt megelőzően állapodott meg személyesen Chávezzel a majdani csatlakozásról, amikor még nem is volt elnök. Az említettek túl még néhány kisebb állam, mint például Antigua és Barbuda, Saint Vincent és a Grenadine-szigetek, illetve ez év augusztusában Honduras is csatlakozott az ALBA-hoz.

A kőolaj és egyéb nyersanyagforrások terén Chávez négy kezdeményezés – a Petrocaribe a Karib-térségnek, a Petroandína az Andok Közösség államainak, a Petrosur Dél-Amerika államainak, valamint a Petroamérica Latin-Amerika valamennyi államának – keretein belül törekszik célzott együttműködés kialakítására. A közülük „legfejlettebb”, a 2005 júniusában létrehozott Petrocaribe 2007-es csúcstalálkozóján a regionális gazdasági együttműködés összehangolása volt a fő téma. Beszédében Chávez újfent hangsúlyozta: mivel Venezuela a térség legnagyobb kőolajjellátója, és a „baráti államokat” jelenleg is olcsó, vagy hosszú távú és alacsony kamatú hi-

telre szállított olajjal látja el, érdemes lenne szorosabbra fűzni a gazdasági együttműködés szálait. A csúcstalálkozó résztvevői jelenleg 1,2 milliárd dollárral adósak Venezuelának, de ez 2010-re el fogja érni a 4,5 milliárd USD-t. Éppen ezért egy olyan jellegű regionális gazdasági konföderáció tervét vázolta, amely – saját fejlődési lehetőségeik megvédése érdekében – Argentínától Kubáig egységbe fogja az USA gazdasági befolyása ellen küzdő államokat.

USA-ellenesség

Chávez kőolajra épülő politikája egy hosszú távú célt, az USA gazdasági (és kisebb mértékben politikai) befolyása alóli „felszabadulást” szolgálja, és ennek rendeli alá regionális kapcsolatait is. Számára szerencsés egybeesés a Bush-adminisztráció alatt tapasztalható amerikai „kivonulás” is a térségből (azaz Latin-Amerika elhanyagolása). Egyes elemzők újabban egyre határozottabban mutatnak rá arra is, hogy a harcias szólamok csökkenő belpolitikai támogatottságát is ellensúlyozni kívánják. Céljai ugyanis egyértelműek: hatalmon maradni hazájában, tekintélyt szerezni szomszédjai szemében, regionális szinten pedig valós gazdasági erejénél nagyobb befolyást és hatalmat kiépíteni.

Az USA „megrendszabályozását” ott kezdte el, ahol az azt valószínűleg a legérzékenyebben érintette: a kőolajszektor államosításával. Az állami olajtársaság, a PDVSA reformja 2002 óta fokozatosan folyik – ez többek között magában foglalja a vezetőség militarizálódását (Chávez megbízható embereit nevezi ki a fontos posztokra), a vállalat közvetlen elnöki kontroll alá vonását, és egykor külföldi tulajdonba került mezők és infrastruktúra államosítá-

sát. 2006 márciusára a kormány befejezte az alacsony kitermelésű és jelentéktelen olajmezők működtetési szerződéseinek átforgalmazását úgy, hogy azok külföldi tulajdonból a PDVSA-val közös tulajdonba kerültek. Az eredeti 32 külföldi befektetésből így 25 közös vállalkozásként, a PDVSA hatvan-nyolcvan százalékos részesedésével működhetett tovább. Ötöt önként eladtak a PDVSA-nak, a francia Total és az olasz ENI tulajdonolta kettőt pedig lényegében államosították, mivel nem voltak hajlandók elfogadni az új feltételeket. Az új „közös” vállalkozásokból származó jövedelemadó 50 százalékra emelkedett a korábbi 34 százalékról, amit a 2001-es szénhidrogéntörvény (*Ley Orgánico de Hidrocarburos*) értelmében 2001-ig visszamenőleg is behajtanak.

A legnagyobb vihart azonban az Orinoco-deltában található olajmezők 2007-es államosítási hulláma kavarta, aminek ugyanis olyan nemzetközi óriásvállalatok voltak a károsultjai, mint az Exxon vagy a Total. Nem véletlen, hogy az ügy jogi útra terelődött: az Exxon 2008. február 15-én 12 milliárd USD kártérítést követelt a PDVSA-tól államosított befektetéseinek ellenértékéért, bár utóbbi ezek értékét csak 1,2 milliárd USD-ra tette. Ezt megelőzően amerikai hatóságok már 12 milliárd USD értékben fagyasztottak be PDVSA-letéteket.

Néhány nappal később a venezuelai kormány tudatos akcióval szigetelte el az Exxont: a francia Total 834 millió, a norvég Statoil 266 millió, az olasz ENI pedig 700 millió USD kárpótlást kapott. Egyértelmű, hogy az amerikai érdekeltségekkel szembeni „megkülönböztetett” bánásmód nem a pusztán véletlen műve volt.

Ettől függetlenül úgy tűnik, hogy a komoly súrlódások ellenére Venezuela továbbra is megbízható kőolajszállító maradt,

bár 2004–2006 között a szállított mennyiség napi 1 018 200 hordóról 787 000 hordóra csökkent. Az Egyesült Államok, a szállítások csökkenését tapasztalva, Venezuelának az amerikai piactól való függőségére helyezi a hangsúlyt Bogotával kapcsolatos politikájában. Ezt korábban olyan jelek is alátámasztották, mint például az, hogy Chávez, bár ellenezte az iraki háborút, még a hadműveletek előtt biztosította a Bush-adminisztrációt, miszerint a háborús keresletet mindvégig kielégíti.

2006-ban az amerikai szenátus külügyi bizottsága tanulmányt rendelt arra vonatkozóan, hogy milyen hatása lenne, ha Venezuela hirtelen leállítaná az olajszállítmányokat. Az elemzés szerint ez az olaj világpiaci árát akár hordónként 11 dollárral emelné, az USA GDP-je pedig 23 milliárd dollárral csökkenne, ugyanakkor viszont a venezuelai gazdaság egyértelműen beleroppanna, Chávez elnök rendszere pedig megbukna. Ismét nem véletlen tehát, hogy a „stratégia jelentőségűnek” ítélt kínai kapcsolat elsősorban a kőolajszállítás bővítését, azaz helyettesítő piac kiépítését célozza.

Az érdekek egyelőre azonban még közösek: Venezuelának nem lehet primer érdeke ezt a forrást végleg elválni, még akkor sem, ha Délkelet-Ázsia súlya folyamatosan nő. Az USA-nak pedig fenn kell tartania az importforrások diverzifikáltságát, hiszen mind távolságát, mind kockázatait tekintve még mindig a venezuelai kőolaj jelenti számára a legkényelmesebb megoldást.

Fegyverkezési hajszája

A kőolaj-jövedelemhez, az USA-ellenességhez és Venezuela hatalomnövelési törekvéseihez szorosan kapcsolódik a fegyverkezés kérdése. Dél-Amerikában nagy figyelmet fordítanak a katonai eszközök

Venezuela védelmi költségvetése a GDP %-ában (1997–2006)
a *The Military Balance* adatai alapján

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1,5	1,3	1,3	1,4	1,9	1,0	1,1	1,3	1,3	1,7

2001-ben a fegyveres erőkön belül a haditengerészeti erők létszámát növelték, ami egyértelműen jelzi, milyen képességek létrehozására törekszik Chávez elnök:

Fegyveres erők	2001 előtt	2001 óta
Aktív	79 000	82 300
Szárazföldi erők	34 000	34 000
Haditengerészet	15 000	18 300
Légierő	7 000	7 000
Tartalékos	8 000	8 000
Nemzetőrség (<i>Fuerzas Armadas de Cooperación</i>)	23 000	23 000

modernizációjára. Venezuela és Chile is jelentős fegyverkezési programot folytat, és – bár kisebb nagyságrendben – a többi dél-amerikai állam is követi a példájukat. Ezek az államok döntően két érveléssel támasztják alá a modern fegyverek beszerzésének indokoltságát: egyik csoportjuk (Argentína, Brazília, Chile és Uruguay) szerint ez csak az elavult fegyverrendszerek és eszközök rutinszerű lecserélése, amelynek révén a nemzetközi békeműveletekhez is nagyobb mértékben és hatékonyabban tudnak hozzájárulni. Az államok másik csoportja (Bolívia, Kolumbia és Venezuela) viszont inkább azt hangsúlyozza, hogy valamely katonai fenyegetés vagy annak érzékelése hatására fegyverkeznek.

Bolívia a szomszédos Chile fegyverzet-modernizációja miatt érzett aggodalmában – lényegében fegyverkezési versenybe „menekülve” – fegyverkeznek, míg Kolumbia a közel négy évtizede zajló belső konfliktusai, a gerillák (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – FARC; Ejército de Liberación Nacional de Colombia – ELN*) és a kábítószer-termelés és -kereskedelem elleni fellépés miatt.

Venezuela esete azonban sajtáságosabb. Fegyverkezési programjai ugyan egyszersmind egy modernizációs stratégia részét is képezik, mégis döntően – Chávez elnök retorikáját hallgatva legalábbis – egy jelentős „regionális fenyegetés”, az Egyesült Államok ellen irányulnak. Fajsúlyát tekintve természetesen a világ legerősebb katonai hatalma nem mérhető össze a sokkal kisebb haderővel és szerényebb katonai képességgel rendelkező Venezuelával, éppen ezért nem beszélhetünk kölcsönös fegyverkezési versenyről, csupán arról, hogy Venezuela „fegyverkezési hajszát” generál a maga számára.

A fegyverkezés két időszakban, a 2001-ben megnyert választásokat követően, majd 2006 óta folyamatosan a politikai és gazdasági hatalom centralizált megragadásával vált lehetővé. Mint azt a védelmi költségvetés változásai is mutatják, 1998–1999-ben a politikai átalakulás, 2002-ben és azt követően az egész régióban megnyilvánuló recesszió, valamint a nemzetgazdaság megroppanása (2002-es országos sztrájk) miatt rögtön jelentős csökkenési periódusokat figyelhetünk meg. A kicsit is kedvezőbb gazdasá-

gi és/vagy politikai alkalom megragadásával azonban Chávez végig tudatosan hajtotta végre a fegyveres erők modernizációját. A fegyverkezés 2005 végén kezdődött újra, elsősorban a légvédelem és légtérellenőrzés erősítése, a légierő harci (Szu 30MK–2 vadászpilóták) és szállító (Mi–7 és Mi–35M helikopterek) képességének növelése, valamint a haditengerészet felszíni egységeinek bővítése állt a tervek középpontjában, melyek azonban csak részben valósultak meg.

Amikor Spanyolország 2005. november 28-án 2,5 milliárd dollár értékű szerződést írt alá Venezuelával, az Egyesült Államok először csak hevesen tiltakozott, majd januárban meg is akadályozta a szállításokat, mert az átadni kívánt haditechnikai eszközökben jelentős amerikai technológia volt, amely az amerikai fegyverexportellenőrzési törvény értelmében harmadik félnek nem adható tovább. 2005 októberében 100 millió dollár értékű szerződést akadályoztak meg Venezuela és Izrael között, amely a venezuelai F–16-osok modernizációjáról szólt volna.

2006 februárjában a *Defense Intelligence Agency (DIA)* igazgatója, Michael Maples aggodalmának adott hangot kongresszusi beszámolójában Venezuela fegyverbeszerzéseit illetően, alátámasztva azt a korábbi véleményét, miszerint Venezuela célja, hogy növelje védelmi képességeit, illetve létrehozson olyan képességeket, amelyekkel Latin-Amerika és a Mexikói-öböl más térségeiben is tevékenykedhet. Az amerikai külügyminisztérium szakértői szerint a venezuelai fegyvervásárlások Oroszországtól jelentősen meghaladják azt a szintet, amely saját önvédelmének garantálásához szükséges. Emellett kiemelték azt is, hogy a nagy mennyiségű kézfegyver egy része akár olyan terrorista szervezetek kezébe is kerülhet, mint a

FARC. 2007. január 11-én a *National Intelligence* igazgatója, John Negroponte arról számolt be a Kongresszusnak, hogy Chávez fegyvervásárlásai és a hazai fegyvergyártási kapacitás növelésére irányuló törekvései aggodalmat keltenek a szomszédos államokban, ami akár fegyverkezési versenyhez is vezethet a régióban.

Venezuela továbbra is azt állítja, hogy csupán önvédelmi szándékkal fegyverkezik, és az orosz repülőgépeket is csak azért veszi meg, mert az USA nem hajlandó pótalkatrészeket szállítani az 1980-as években beszerzett és már elöregedő F–16-os repülőgépeihez. A szakértők figyelmeztetnek arra is, hogy Venezuela fel fogja gyorsítani orosz és kínai fegyverbeszerzéseit, amennyiben az USA megakadályozza abban, hogy más államoktól – például Spanyolországtól – szerezzék be őket.

Chávez elnök július 23-i látogatása alkalmával Medvegyev orosz elnökkel arról tárgyalt, hogy elsősorban az amerikai befolyás ellensúlyozására szorosabban összehangolják lépéseiket a globális kőolaj- és földgázpiacon („új stratégiai energiaszövettség”). A TNK–BP, a Lukoil és a Gazprom orosz energetikai óriásvállalatok megállapodást kötöttek az Orinoco-öv feltárására és kitermelésére. Igor Szecsín orosz miniszterelnök-helyettes venezuelai látogatása alkalmával már öt orosz nagyvállalat konzorcium-alapításáról szólt, amelyek a latin-amerikai térség (Egyesült Államokkal szembeni) versenyképességének növelése céljával 6,5 milliárd dollár értékben olajfinomítót építenének Venezuela nehézkőolajának feldolgozására. Katonai téren – korábban példátlan lépésként – az orosz flotta egy köteléke a Nagy Péter atommeghajtású rakétahordozó cirkáló vezetésével az Északi Flotta szeveromorszki bázisáról a Karib-térség felé indult a novemberre tervezett haditengerészeti gyakorlatra. Szeptember

11-én egy Tu-160 stratégiai bombázó repülőgép-pár tett látogatást a térségben. (Ugyanezen a szimbolikus napon utasították ki Venezuelából Patrick Duddy amerikai nagykövetet.)

Ami Venezuela kínai katonai kapcsolatait illeti, Chávez elnök szeptember

21–27. közötti (Kuba, Kína, Oroszország, Franciaország és Portugália érintésével zajló) körútja alkalmával állapodott meg arról, hogy Bogota 24 K-8 kiképző repülőgépet vásárol, november 1-jén pedig Kína fogja fellőni Venezuela első műholdját. ■

Irodalom

Andor László: Két változat az intervencióra. Az olaj mint stratégiai tényező az Egyesült Államok iraki és venezuelai politikájában. *Politikatudományi Szemle*, 2004. 3. szám, 71–96. o.

Csiki Tamás – Schandl Eszter: „A létező világok legjobbika...” Gazdaság- és biztonságpolitikai összefüggések Venezuelában.

CRS Report for Congress: Latin America: Energy Supply, Political Developments and U.S. Policy Approaches.

CRS Report for Congress: Latin-America: Terrorism Issues.

CRS Report for Congress: Venezuela: Political Conditions and US Policy.

Making socialism official. *The Economist* (online), 1 November 2007.

The curse of oil – The paradox of plenty. *The Economist* (online), 20 December 2005.

SIPRI Yearbook 2007. Oxford, 2007, Oxford University Press.

The Military Balance 1998/99–2007. London, 2007, Routledge.